

Pyyrinlahden hohdokas aika

Suomalainen isäntämies Pekka Markunpoika Liimatainen koki vaikean hetken Ruotsinmaan pääkaupungissa Tukholmassa vuonna 1655. Uudenmaan – Hämeen läänin korskea maaherra Ernest Johan Creutz otti käsiinsä Pekka Markunpojan hänelle näyttämän paperin, repi sen kappaleiksi ja sanoi: ”Sinulla ei ole täällä mitään tekemistä.”

Oltiin Herman Flemingin talossa, lähestyivät valtiopäivät, niihin valmistauduttiin, yhteisistä asioista keskusteltiin. Pekka Liimatainen oli saapunut Tukholmaan pohjoisen Hämeen sydänmailta, Keitelejärven rannalta. Siellä Rautalammin hallintopitäjänsä, Saarijärven kirkkopitäjänsä, Pyyrinlahden kylässä oli hänen Liimattala-niminen vauras talonsa. Sääksmäen yllisen kihlakunnan edustajana talonpoikaissäädystä Pekka oli saanut valtiopäivämiesvaltakirjan. Se oli tuo paperi, jonka maaherra Creutz häikäilemättä hävitti.

Pekka Markunpoika Liimatainen oli kansanmieheksi etevä mies. Hän oli kouliintunut paikallishallinnossa, hän oli kirjoitustaitoinen, hän taisi ruotsia. Mutta itsetietoisien maaherran mieleinen mies hän ei ollut. Liimataisen sama luottamus ja hänen valintansa valtiopäiville raivostutti Creutzia, hän teetti valtakirjan valtiopäivämiespaikasta Pyyrinlahden isännän kanssa kilpailleelle Laukaan Niemisjärven Tapani Janhoselle ja kutsutti tämän Tukholmaan. Virkaherrojen valta oli suuri, heidän tekojensa oikeellisuutta ei juuri perään kysely – Janhonen otti paikan säädystä ja Liimatainen sai katsella Tukholmaa muina miehinä ja lähteä nolattuna kotiinsa.

Mutta Pekka ei olisi ollut Pekka, jos hän olisi jättänyt asian tähän. Hän laati valituksen kuninkaalle, selitti miten hänen lailliselle valtakirjalleen oli käynyt ja pyysi oikeuksiaan takaisin. Tuloksiin valitus ei johtanut.

Viisi vuotta myöhemmin Pekka Markunpoika Liimatainen on kuitenkin valtiopäivämiehenä Tukholmassa. Maaherran mahtisanalla ei valitsijoiden Liimataiselle osoittamaa luottamusta voitu hävittää, ja tällä kertaa saarijärveläisen valtakirja ei joutunut väärin käsiin.

Mutta ainoa Ruotsin valtiopäiville osallistunut Pyyrinlahden Liimatainen ei Pekka Markunpoika ollut. Vuosina 1730-39 Sääksmäen yllistä kihlakuntaa edusti Pekan pojanpoika Pekka Kallenpoika Liimatainen. Hän oli kansan edusmiehenä vaikeana aikana, kato oli kohdannut kihlakuntaa, hatut ja myssyt taistelivat vallasta, edessä oli ns. pikku viha ja venäläismiehitys. Pekka Kallenpoika vei mukanaan Tukholmaan joukon valituksia ja parannusehdotuksia, mm. esitettiin, että kuninkaallisen majesteetin olisi nimitettävä virkamiehiksi sellaisia henkilöitä, jotka osaavat suomen kieltä. Valituskirjelmillä asioita tuskin paljon autettiin, mutta olivatpahan muistuttamassa kuningasta ja valtakunnanherroja siitä, että kansakin on ja se oikeutta vaatii.

Viimeisimmän pyyrinlahtelaisen valtiopäivämiehen ajoista on kulunut kohta kaksi ja puoli vuosisataa, ensimmäisen paljon enemmän. Kun tänään ajellaan nelostietä Konginkankaan kirkolta etelään, näkyvät vasemmalla avarat, tasaiset pellot, nousta metsäisille mäkilöille, kauempana vilahtaa vettä – se on Keiteleen Pyyrinlahtea. Isoin risteys on Pyyrinlahden risteys, vaikka nimeä ei enää näe – siitä erkanee tie Liimattalaan eli Pyyrinlahden keskusta samalla vanhalle nelostielle, erkanee tie myös Häkkilän, Saarijärven suuntaan. Muualta tuleva etsii usein Liimattalan taidekotiä tai Mikko Niskasen Käpykoloa, ne ovat vanhan nelostien vierellä tai tuntumassa, ne on myös paikkoja, joista

Liimattala nykyisin lähemmin tunnetaan. Satojen vuosien taakse ulottuvat mainemaininnat Liimattalasta – Pyyrinlahdesta tuntee vain se, joka pitäjänhistorioita ja sen kaltaisia kirjoja tutkii.

Joka tapauksessa: Pyyrinlahdella on hohdokas historia. Se ei pelkisty vain kahteen Pekkaan vanhoilla valtiopäivillä, eräänlaista alkusoittoa Pekka Markunpoika Liimataisen vaiherikkaat Tukholman –turneet kylläkin Pyyrinlahden loistokaudelle oli. Pekka Kallenpoika taasen saattoi lähteä valtiopäiville kylästä, joka oli jo tunnettu, oli laajan alueen eräänlainen keskipiste.

Äänekosken Koivistoa on sanottu – paljonkaan liioittelematta – Keski-Suomen hallinnolliseksi keskuksiksi 1700 – 1800 –lukujen vaiheessa. Rautalammin – Saarijärven Pyyrinlahti oli pohjoisen Keski-Suomen, nykyistä aluekäsitettä käyttäen, merkittävä hallinnollinen keskuspaikka paljon kauemmin kuin Koivisto konsanaan. Pyyrinlahden kausi alkoi 1600-luvun puolivälissä ja jatkui aina 1800-luvun alkuun saakka.

Pyyrinlahdessa oli käräjäpaikka, siellä oli postitalo, oli kestikievari, oli nimismies, oli siltavoutikin, piispankäräjiä jo 1600-luvulla pidettiin, kylässä asui mahtimiehiä, joista valtiopäivämiehet edellä esimerkkinä.

Kruunun hallintoa siis hoidettiin, yleisistä palveluista huolehdittiin, oikeutta jaettiin. Käräjäpiiri käsitti silloiset Saarijärven ja Viitasaaren eli alueen, jolle myöhemmin syntyi kymmenkunta uutta pitäjää. Nimismiehellä oli yhtä laaja piiri. Hengellisiin asioihin Pyyrinlahdessa harvemmin puututtiin, seurakunnilla oli omat kirkkonsa ja kappelinsa, Pyyrinlahdessa ei silloin eikä vielääkään.

Ensimmäiset käräjät Pyyrinlahdessa pidettiin vuonna 1662. Rautalammin hallintopitäjä jaettiin tällöin kahteen kärjäkuntaan. Rautalammin ja Laukaan käräjät istuttiin Laukaassa, Saarijärven ja Viitasaaren käräjät Saarijärven Pyyrinlahdessa. On vaikea sanoa, olisiko valtiopäivämies Pekka Markunpoika Liimataisen vaikutusvalta sanellut käräjien sijoittamisen hänen kotikyläänsä. Pyyrinlahdella oli ilman muuta siihen muitakin edellytyksiä, se oli pitäjien rajalla ja tärkeät tiet neljään pääilmansuutaan kulkivat sen kautta.

Pyyrinlahtea pälkäneläisten eräkappaleilla oli alettu asua 1500-luvun puolivälissä, kuten muitakin Pohjois-Hämeen erämaita. Varsinaisia kantataloja olivat Liimataisten asuttama Liimattala, Kauttojen eli Ahokaisten omistama Kautto, Soraisten perustama ja sittemmin Liimataisten isännöimä Laurila. 1600-luvun alkupuolella Liimattalasta halottiin Alatalo, siihenkin asettui Liimataisia.

Maat olivat hyvät, kalavettä kovasti. Saarijärven toimeentulevimpiin taloihin Pyyrinlahden talot eri vuosikymmenien katselmuksissa yleensä kuuluivat. Mutta vaurauteen liittyi myös valistuneisuus, niinpä Pekka Markunpoika oli varmaan aikanaan koko maan kyvykkäimpiä talonpoikia. Oli selvää, että hänestä tuli käräjäpiirin ensimmäinen nimismies, eikä ihme, että perinne jatkui hänen suvussaan, tosin muualle siirtyneenä. Vuonna 1699 valittiin Laukaan nimismieheksi Hannu Pekanpoika Liimatainen, Laukaan Vehniän vävy, josta isänsä tapaan tuli myös valtiopäivämies. Hannu oli hänkin ruotsinkielentaitoinen, ja hän edusti kihlakuntaa kaksilla valtiopäivillä. Nimekseen Hannu Pekanpoika otti Limatiuksen, siitä kehkeytyi tunnettu pappis- ja virkamiessuku.

Pyyrinlahtelaisilla oli varaa ”lahjoitella” kykyjään muualle, sillä omien pitäjien nimismieheksi löytyi ainesta Liimattalan naapurissa Kautossa. Matti Matinpoika Kautto oli ainakin jo 1680-luvulla nimismies, ja Kauton talon isäntien harteilla nimismiehen toimi pysyi sitten toistasataa vuotta.

Nimismies oli Pyyrinlahden vuosisatoina yleensäkin talonpoikainen mies, ja joskus sattui niin, että nimismies ei osannut kirjoittaa puhumattakaan siitä, että hän olisi hallinnut riittävästi virkakieltä ruotsia. Nimismiehen kirjoitustaidottomuutta valitti mm. kruununvouti

Löfman vuonna 1722. Tällöin Saarijärven – Viitasaaren nimismiehenä oli Erkki Matinpöika Kautto.

Yleensä Kauttojen kyvyt kuitenkin riittivät, mitä nimismies- ja kärjätoimen pysyminen samassa talossa vuosikymmenestä vuosikymmeneen osoittaa. Nimismiehen tehtävät olivat moninaiset, ja kuten nytkin, hän toimi kärjillä syyttäjänä. Kärjillä taasen oli esillä paljon muutakin kuin rikos- ja riitajuttuja, taloudellisia asioita järjesteltiin, sotaväenottoa hoidettiin, maanjakoja toimeenpantiin, myllyjen rakentamiset, teiden ja siltojen kunnossapidot, kievarianniskelut, maakaupan harjoittaminen, irtolaisten karkottaminen jne. olivat asioita, jotka ratkaistiin kärjillä.

Lautamiehinä Pyyrinlahden omia miehiä oli vuosikymmenien mittaan paljonkin, Vanhan Saarijärven historiassa mainitaan pitkäaikaisimpana Heikki Antinpöika Liimatainen Laurilasta. Hän osallistui päätöksentekoon vuosina 1722-39. Kärjää ylempänä oikeusistuimena ennen hovioikeuden aikaa oli laamanninoikeus, johon Saarijärven suunnaltakin miehiä kelpuutettiin. Mm. Antti Laurinpöika Liimatainen kuului siihen vuosina 1685-98.

Vaasan läänin perustaminen 1700-luvun lopulla päätti Pyyrinlahden ajan kärjäpaikkana. Kärjäkunta jaettiin vuonna 1777, ja tämän jälkeen alettiin kärjää istua erikseen Viitasaarella ja Saarijärvellä. Ennen keskeinen Pyyrinlahti oli nyt uuden kärjäpiirin laitamia, ja niinpä Saarijärven kärjät siirrettiin Kantalaan kirkonkylään. Sittemmin kärjäpaikkaa heiteltiin paikasta toiseen, olipa se yhteen aikaan taas pitäjän itälaidoillakin, nykyisin Äänekosken kuuluvissa Möttölässä, Honkolassa ja Tourulassa.

Vaikka kärjät siirtyivät, nimismies asui vielä pitkään Pyyrinlahden Kautossa. Ensimmäinen "herraskainen" nimismies saatiin Lauri Eerikinpöika Kauton jälkeen, hän oli Kauton tyttären nainut Elias Gabrielpöika Woivalenius, nimismiehen ratsutilallisen pöika Nummelta ja samannimisen Sääksmäen kirkkoherran pöjanpöika. Saarijärven kihlakunnantuomari Johan Woivalenius puolestaan oli Eliaksen setä, ja ehkäpä tätä sukulaisuutta saadaan kiittää siitä, että Pyyrinlahden nimismiehentaloon tuli säätyläisverta.

Eikä Elias Woivaleniuskaan ollut viimeinen nimismies Kauton talossa. Aikakirjoihin on merkitty hieman hupaisa tarina: Nimismies Woivaleniuksella oli vaikeuksia tyttärensä Magdalena naittamisessa. Kihlakunnankirjuri Benjamin Östling oli kyllä tytön kihlannut, mutta ei halunnut mennä tämän kanssa naimisiin. Woivalenius haastoi nyt kirjurin kärjille, ja näin alkoi kaksi vuotta kestänyt oikeusjuttu. Avioliittoa ei senkään kautta syntynyt, mutta Östling joutui maksamaan huomattavia korvauksia Woivaleniukselle. Saman Magdalenan nai lopulta papinpöika Jacob Ticcander Sysmästä. Myös Ticcander toimi nimismiehenä ja isännöi Kauttoa aina vuoteen 1819.

Kautolla on historian hohtoa kärjäpaikkana, Pyyrinlahden muilla kantataloilla sitä on kestikievarina ja vähin postitalonakin. Vuonna 1664 Liimattalan talo mainitaan asiakirjoissa kestikievarina, 1700-luvulla kestikievari oli vuoroin Liimattalassa ja Alatalossa. 1800-luvun puolivälin kestikievariverkostossa Pyyrinlahden kulkijoita ei viety eteenpäin vain hevospelissa, kievari oli yksi niistä harvoista vanhan Saarijärven kievarista, joissa oli järjestetty myös venekyyti. Etappeina mainitaan Paloniemi ja Räihä.

Postitalona oli jo 1600-luvun puolivälissä Liimattala. Pyyrinlahti luontui niin kievari- kuin postipaikaksikin, se kun oli sen ajan tärkeiden teiden risteyksessä. Nykyisen nelostien suuntaa ehkä tärkeämpi oli poikittaistie – Häkkilän suunnalta Pyyrinlahteen tuleva tie merkitään 1700-luvun puolivälin pitäjäkartassa "vähäisistä kulkuväylistä tärkeimpänä suurena talvi- ja kesätienä". Pyyrinlahdesta tie erkani myös itään, Keiteleen yli Rautalammin suuntaan.

Ei ollut ihme, että Pyyrinlahteen puuhattiin 1790-luvulla omaa kirkkoa. Mukana oli myös kalaniemeläisiä. Puuhamiehenä oli Kauton isäntä, nimismies Ticcander. Perustelut eivät kuitenkaan riittäneet, ja Konginkankaan kappeli ja kirkko saatiin vasta 1860-luvulla, kirkko tuli Pyyrinlahden pohjukkaan, mutta niukin naukin Konginkankaan kylän puolelle.

Käräjien ja nimismiesten siirtyminen muualle ei vienyt toimeliaisuutta maan rakoon Pyyrinlahdessa. Kun Konginkankaalle saatiin Keski-Suomen ensimmäinen kansakoulu vuonna 1867, sille löytyi paikka Pyyrinlahden Laurilasta. Tosin vain väliaikaisesti, sillä koulu siirtyi pian kirkolle.

Perinnekulttuurin hohtoa heijastui Pyyrinlahden kylästä tämän vuosisadan alussa, kun Pyyrinlahden rannalla olevaa Niemelän toppaa alettiin siirtää Seurasaareen. Siellä kansallisessa ulkomuseossamme se on yhä tänä päivänä kappaleena Pyyrinlahden mielenkiintoista menneisyyttä.

Tänään Pyyrinlahden kylä tunnetaan paremmin Liimattalan kylänä. Enää ei löydy Liimattalan taloa, sen mailla ovat Pekkola, Hannula, Matola jne. Laurilan kantapaikalla on Schauman -yhtiön autio talo, tilasta on lohkaistut mm. Lepistö, Anttila ja Savila. Entinen Alatalo on jakaantunut moneen osaan. Kautto on kovin pieni verrattuna niihin aikoihin, jolloin sen maat ulottuivat käräjä- ja nimismiestalon rannoilta Laajarantaan ja Lapinkankaalle asti.

Tänään voisi hyvällä syyllä poiketa moneen taloon Liimattalan kylässä ja kysäistä, miltä nyt tuntuu. Antaako historia hohtoa, vai tunnetaanko sitä edes. Yksi asia on varma, lähes talossa kuin talossa ollaan samojen Liimataisten, samojen Kauttojen jälkeläisiä. Voidaan osoittaa pitkälle päässeitä lahjakkuuksia kylän kantasuvuista, voidaan mainita monia esimerkkejä yleisestä valistuneisuudesta, voidaan myös purnata lahjakkaasti siitä, miten kaikki on nyt kauempana kuin kaksi-kolmesataa vuotta sitten, käräjät Äänekoskella, kestikievarit naapureissa, kouluakaan ei enää ole ja niin edespäin.

Kauton taloa ihasteltiin sen kukoistusajan jälkeenkin tyylikkäänä, arvokkaana talonpoikaistalona. Äskettäin ilmestyneeseen Konginkankaan kirjaan on saatu Museovirastosta kuva, johon kirjoittaja tekstitti: "Vielä 1900-luvun alussa Kauton päärakennus ja pihapiiri ilmensivät 'talonpoikaista aateluutta'."

Tätä kuvaa ei Kauton albumeissa ole, ehkäpä sen ovat ottaneet Niemelän torppaa Seurasaareen siirrelleet Helsingin herrat ohimennessään. Kuvattavissakaan samaa miljöötä ei enää ole, sillä vanhan rakennuksen paikalla on omakotitalotyyppinen päärakennus ja pihaa rajaava pisteaita on jo ajat sitten purettu. Sama aitta sentään on. Kivinavetta tuo tuulahduksen vuosikymmenien takaa. Kartanon keskellä on sama pikkuaitta kuin vuosisadan alussa, ja sen kellotorniin on ilmestynyt sukutilaviiri, jossa lukee "1579".

Isäntä Kalle Hytönen ja hänen Elli-puolisonsa, o.s. Kautto, saivat viirin, kun Laukaan maatalousnäyttely sotien jälkeen järjestettiin. Käynti Kautossa osoittaa, että talon arvokkaita muistoja kunnioitetaan ja vaalitaan muutenkin. Vaalijoina niin talon vanhempi kuin nuorempikin väki.

Vanhoja papereita on pyritty säilyttämään. Käräjäasiakirjoja on tallessa. Vanhoja rahoja on pelloilta ja rannasta löydetty, oudonlainen hevosenkenkä, pikku risti ja muuta

mielenkiintoista on tallennettu. Museoon ja arkistoihinkin on yhtä ja toista annettu, mutta kaikesta ei ole sentään luovuttu.

Sukuhistoriaa tunnetaan muustakin kuin talon seinällä olevasta sukutaulusta. Jokin aika sitten Kautossa pistäytyi Woivaleniuksen jälkeläisiä Helsingistä. Erämetsät, Melanderit ym. ovat tutkineet tarkkaan sukuhaaransa, joka lähtee Kauttoa isännöineen Elias Woivaleniuksen ja Katariina Eerikintytär Kauton pojasta Anders Johanista. Tämä otti myöhemmin nimekseen Enwald, toimi kihlakunnantuomarina Savon puolella ja sai laamannin arvon. Anders Johanin kehto oli keinunut Pyyrinlahden Kautossa – paikka tietysti kiinnosti ja kiinnostaa laajaa sukua.

Ranskalaista vertakin Kauttojen suvussa arvellaan olevan. Oletukset liittyvät Lapinkankaan taakse Mämmenniemiellä isännäksi siirtyneen Pyyrinlahden Kauton pojan avioitumiseen Moras-sukua olevan aatellisneidon kanssa. ”Ranskalainen” veri olisi näin Mämmellä päin. Mämmenkylän laaja Kautto-pesue on joka tapauksessa lähtöisin Pyyrinlahden nimismiessuvusta.

Pyyrinlahden hohdokkaat ajat heijastelevat myös nykypäivään. Ne olisivat varmaan tähänastista tarkemman tutkimustyön ja kuvaamisen arvoiset, siksi erikoisia ajallisia ja paikallisia aspekteja niihin liittyy.